
РОЗДІЛ 3 ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ

УДК 303.4:[159.9.019.4:159.953.5]-057.87

Видра О.Г.

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ УСВІДОМЛЕННЯ СТУДЕНТАМИ ПРИЧИН СВОЄЇ ПОВЕДІНКИ І РЕЗУЛЬТАТІВ У НАВЧАННІ

Дана стаття присвячена результатам дослідження особливостей усвідомлення студентами причин особистої поведінки і поведінки інших у групі, яке проводилось протягом дев'яти років при викладанні соціальної психології у студентів різних спеціальностей. Результати діагностики були отримані за допомогою методу Е. Джонса і Р. Нісбета й проаналізовані з точки зору динаміки, статевих відмінностей, а також відмінностей щодо напрямку і спеціальності, за якими навчалися студенти. На основі результатів дослідження було встановлено протиріччя в усвідомленні студентами того, що їх вибір, причини поведінки, результат у навчанні більшою мірою залежить від них самих, а не від обставин. Наведені рекомендації, варіанти вирішення даного протиріччя.

Ключові слова: усвідомлення, поведінка, особистість, каузальна атрибуція.

У будь-якій сфері життя для людини важливо усвідомлювати причини, передумови, закономірності своєї поведінки, виборів, результатів життєдіяльності. Зокрема важливим є цей аспект й у навчанні. Метою даної статті є виявлення стану усвідомлення студентами вищих навчальних закладів передумов і закономірностей особистої поведінки й поведінки інших у групі, залежності результатів навчання від їх вибору, особистих якостей, а також встановлення протиріч, які виникають у цій сфері.

Дослідження було розпочате у 2006 році. У ньому приймали участь студенти Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка (напрямки навчання "Технологічна освіта" і "Професійна освіта", 27 академічних груп, 625 студентів, які навчалися на другому курсі денної форми протягом 2006-2015 років), Чернігівського державного інституту економіки і управління (напрямки "Будівництво і архітектура", "Соціологія", "Економіка, менеджмент, маркетинг",

12 академічних груп, 216 студентів першого і другого курсів денної форми, які навчалися протягом 2006-2009 років), Чернігівської філії Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету (напрямок "Соціально-політичні науки", 6 академічних груп, 97 студентів II-IV курсів денної і заочної форми, які навчалися протягом 2006-2009 років). Таким чином, у дослідженні прийняли участь 45 академічних груп, 938 студентів.

Послідовність збору емпіричних даних включала в себе наступне:

1. Попереднє опитування. Воно відбувалося на першому лекційному занятті під час викладання соціальної психології. Було анонімним. Студентам пропонувалося відповісти на таке питання: "Від чого більше залежить ваша поведінка в групі, життєві вибори, результати навчання: від ваших особистих якостей або від ситуацій і зовнішніх умов?"

2. Діагностика за методом Е. Джонса і Р. Нісбета [2, с. 84; 4]. Цей метод дозволяє діагностувати каузальні висновки щодо причин своєї поведінки і поведінки інших людей в групі. Збір даних відбувався на першому практичному занятті з соціальної психології у кожній вказаній академічній групі. Результати повідомлялися і пояснювалися усім студентам.

Результати попереднього опитування.

Більшість студентів, а це 76,54 %, відповіли, що їх поведінка в групі, життєві вибори, результати навчання частіше залежать від зовнішніх умов, ситуацій, обставин. Серед відповідей частіше наводились такі: "від мене небагато залежить", "на мене дуже впливає...", "я намагаюся приймати рішення в залежності від обставин", "все залежить від стану мого здоров'я або настрою", "я не думаю, що завжди маю право на самостійний вибір" та інші подібні.

Інші 23,46 % студентів у відповідях схилилися до протилежної думки. Наприклад: "багато чого залежить від мене", "я не люблю, коли на мене впливають під час прийняття рішень", "мені подобається усе робити за власним планом (по своєму)" та інші подібні.

Динаміка змін у відповідях з роками істотно не змінювалась. З роками спостерігалось невелике зміщення в бік більшості.

Диференціація показників за критерієм статі вказує на те, що кількість студентів жіночої статі, які віддають перевагу ситуативності у своєму житті лише на декілька відсотків менша, ніж кількість студентів чоловічої статі, тобто розбіжності не суттєві. Також не було помічено суттєвих відмінностей результатів залежно від напрямку і спеціальності, за якими навчаються студенти.

Результати діагностики за методом Е. Джонса і Р. Нісбета.

Зміст організації і проведення даної методики зводиться до наступного. На практичній роботі студенти вивчають процес організації і проведення наукового дослідження у психологічній науці. Їм пропонується перевірити гіпотезу, яка складається з двох частин:

1. Люди схильні вважати, що їх особиста поведінка викликана зовнішніми ситуаціями та умовами.

2. Люди схильні вважати, що поведінка інших людей залежить від їх особистих якостей.

Звертаємо увагу, що перша частина гіпотези відображає результати попереднього опитування студентів. Їм пропонується заповнити таблицю, в якій вони оцінюють себе й двох інших людей відносно восьми особистісних якостей, надаючи три варіанти відповіді: "так", "ні", "коли як, іноді". Метод розроблений таким чином, що студенти на момент заповнення таблиці відволікаються від гіпотези. По своїй суті перші дві відповіді – конкретні. Третя – ситуативна. В залежності від того, яких більше відповідей студентом дається відносно себе – ситуативних або конкретних – підтверджується або заперечується перша частина гіпотези. Таким самим чином перевіряється друга частина гіпотези. Відповіді студентів кожної групи зводяться до спільної таблиці, підсумовуються, за спільним результатом вони роблять висновки про підтвердження або заперечення гіпотези.

Результати засвідчили наступне.

1. Перша частина гіпотези підтвердилася лише у семи групах, які проходили діагностику протягом 2006-2009 років. Тільки в двох групах кількість конкретних і ситуативних відповідей приблизно співпала. В інших 36 групах каузальні судження студентів схилиються в бік залежності їх поведінки від особистих якостей. У середньому в кожній групі лише 3-4 студенти мали протилежні каузальні судження.

2. Друга частина гіпотези була підтверджена у кожній з 45 академічних груп студентів, які проходили діагностування. Абсолютна більшість студентів за своїми відповідями вважають, що поведінка інших людей залежить від їх особистих якостей. У середньому в кожній групі лише 2-3 студенти мали протилежні каузальні судження.

3. Динаміка змін показників з роками не була зафіксована. Істотних відмінностей за статевим критерієм ми також не виявили. Напрямок і спеціальність, за якою навчаються студенти теж не мають істотного впливу на каузальні висновки щодо своєї поведінки й поведінки інших.

На основі результатів попереднього опитування і діагностики було виявлене наступне протиріччя: з одного боку студенти схилиються до думки, що їх вибір, причини поведінки, результати навчання більше залежать від зовнішніх обставин. З іншого боку результати діагностики свідчать про те, що студенти більшою мірою орієнтуються на особисті якості, переконання. Тобто студенти не усвідомлюють те, що їх вибір, причини поведінки, результат у навчанні більшою мірою залежить від них самих, їх особистих якостей, а не від зовнішніх обставин й умов.

Спостереження, бесіди, опитування студентів дали змогу зафіксувати наслідки, до яких призводить дане протиріччя у навчанні.

1. Складність у постановці конкретних цілей під час навчання. Наприклад, відмінники апріорі вважають, що кожен дисципліну вони повинні здати на відмінно, але при цьому навіть не звертають уваги на скільки даний предмет їм потрібен, цікавий, чи вистачає інтелектуальних сил для його вивчення на високу оцінку. Або студенти, які вчаться в основному на задовільно, навіть не задумуються, що для таких оцінок теж потрібно працювати. Це породжує наступний наслідок.

2. Слабке прагнення щодо організації і планування своєї діяльності у навчанні для досягнення конкретного результату.

3. Виникнення великої різниці між рівнем домагань і самооцінкою студентів або низький рівень домагань у навчанні. Цей наслідок був виявлений не тільки на основі спостереження, опитування і бесіди, але й по результатам діагностики студентів Чернігівського національного університету імені Т.Г. Шевченка за методикою Дембо-Рубінштейн [3], яка також проводилася, але на заняттях з вікової та педагогічної психології. Дані діагностики засвідчили різницю між рівнем самооцінки і рівнем домагань від 25% (мінімальні значення) до 40% (максимальні значення).

4. Негативні емоції і переживання під час навчання або з приводу отримання підсумкової оцінки, яка не відповідала очікуванням.

5. Непорозуміння студентів і викладачів у процесі навчання.

Рекомендації, варіанти вирішення даного протиріччя.

Суть вирішення виявленого протиріччя полягає в наступному:

1. Допомогти студентами усвідомити причини їх поведінки, виборів, результатів у навчанні.
2. Сприяти формуванню і розвитку навиків постановки мети, організаторських умінь, а також умінь щодо планування їх навчальної діяльності, відповідальності за своє життя.

3. Психологічний супровід і підтримка студентів в процесі навчання.

Один з варіантів змісту процесу вирішення протиріччя.

У навчальному курсі з соціальної психології під час вивчення теми "Соціальна психологія особистості" і тематичного питання "Я-концепція особистості" студентам дається запитання: "Чому ви прийшли на дане заняття? Що є причиною цього?". Відповіді завжди приблизно однакові: "отримати знання", "вчитися", "відповідно розкладу занять" і т.д. Головним завданням при цьому є допомогти студентам зрозуміти, що насправді є одна внутрішня причина – їх особистий вибір, свідомий або несвідомий. Що усе ким вони є, що вони мають, чим займаються, їх стан здоров'я тощо є результатом їх виборів у своєму житті. І ці результати є відповіддю на їх вибір. А вони так чи інакше завжди відповідальні за те, що з ними відбувається. Знову таки свідомо, або не свідомо. При цьому важливим є на основі чого вони здійснюють вибір: стереотипи, чи своє внутрішнє відчуття; поради, чи свідоме обдумування і розуміння; наслідування, чи свій стиль життя тощо. Ця бесіда підкріплюється результатами дослідження за методикою Е. Дженса і Р. Нісбета, яка проводилася напередодні.

Після цього для студентів наводяться приклади ставлення до свого життя з відповідальністю та без неї. Наприклад, студент отримує на іспиті оцінку, яка нижча очікуваної в результаті того, що не знав відповіді на питання до іспиту. За відсутності відповідальності можливі такі варіанти пояснення студентом свого результату: "якби мені не заважали, то я б вивчив питання", "викладач не пояснив до кінця це питання, тому не зрозумів", "мало часу для того, щоб вивчити питання" тощо. За умов відповідального ставлення до свого життя пояснення змінюються: "я не вивчив, оскільки не приділив належної уваги і часу", "я отримав ту оцінку, яку заслужив" і т.д.

Далі студентам пропонується спробувати згадати свої ситуації, у яких вони ставились без відповідальності до свого життя і уявити себе у цих ситуаціях відповідальними, відчуття як це бути відповідальним, побачити зміни у відчуттях, стані, сприйманні ситуації, думках, настроях, порівняти ці зміни. Мета прикладів і уявних ситуацій – допомогти їм скласти своє розуміння і відчуття відповідальності, які є позитивними і гармонійно поєднуються з підсвідомим прагненням відповідати за своє життя. Дана робота займає біля 15 хвилин.

Наступний крок полягає у запропонуванні студентам навчитися бути відповідальним за своє життя, сформувати у собі цю якість. Справа стосується їх особистого вибору, який далі буде трансформуватись у намір. Для початку студентам пропонується вже свідомо і відповідально обрати оцінку, яку вони хочуть отримати з курсу вивчення соціальної психології, визначити план і зміст своєї діяльності по досягненню поставленої мети, обравши кількість завдань, які потрібно виконати з певною якістю для отримання потрібної оцінки і оформити це письмово у своєму зошиті. Подальша робота проводиться вже на практичних або на додаткових заняттях (в залежності від можливостей і умов) з тими студентами, які зробили цей вибір як в індивідуальній, так і в груповій формі. На кожному занятті викладач нагадує студентам про це завдання. По отриманню залікової оцінки студенти роблять висновки за своїми результатами.

Детально зміст і результати цієї методики описані у статті "Формування і розвиток відповідальності у студентів вищих навчальних закладів освіти" [1].

Використані джерела

1. Видра О.Г. Формування і розвиток відповідальності у студентів вищих навчальних закладів освіти // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Випуск 100. Серія: Педагогічні науки. – Чернігів: ЧНПУ, 2012. – С. 75-77.
2. Пайнс Э., Маслач К. Практикум по социальной психологии. – СПб. : Питер, 2000. – 528 с.
3. Практикум по возрастной психологии: Учеб. пособие / Под ред. Л.А. Головей, Е.Ф. Рыбалко. – СПб.: Речь, 2002. – 559 с.
4. Jones E.E., Nisbett R.E. The Actor and the Observer: Divergent Perceptions of the Causes of Behavior, in: Jones E.E., Kelley H.H., Nisbett R.E., Valins S., Weiner B. Attribution: Perceiving the Causes of Behavior. – Morristown, General Learning Press, 1971. – P. 79–94.

Vydra A.

**STUDYING OF STUDENTS UNDERSTANDING
OF THEIR BEHAVIOR AND TRAINING RESULTS**

Article represents the results of studying on how students understand reasons for their behavior as well as behavior of the others in a group. The research lasted nine years while teaching social psychology to students of different specialties. The article is aimed to elicit the state of students' understanding of personal and other people's behavior within a group, correlation of studying results with their choice, personal qualities and contradictions which take place in mentioned sphere. Diagnostics results were received through preliminary survey and Jones and Nisbett method, alongside the results were analyzed from the point of view of dynamics, gender differences, and specialty differences of the students. Based on the results, the following contradiction was found: on the one hand, students say their choice, behavior reasons and training results to depend on external factors. On the other hand, diagnostics results show that students mainly rely on personal qualities and believing. This means that students do not understand their choice, reasons of behavior and training results to depend upon themselves and not upon external factors.

Further monitoring displayed the effects in studying caused by mentioned contradiction: difficulties to work out definite studying aims; lack of planning and personal time management, skills to reach definite result; huge difference between students ambitions and self-evaluation and low ambitions for studying; negative emotions during studying process or as a result of low final grades; misunderstanding between teachers and students in studying process.

The author describes recommendations and solutions of the mentioned contradiction. The last presupposes giving help to students in understanding of reasons of their behavior, choices, training results; assistance in forming and development of the skill to work out the aim, to develop manager skills as well as the skills for studying process planning and responsibility for their life.

Key words: *awareness, behavior, personality, causal attribution.*

Стаття надійшла до редакції 02.10.2015